
TUNIS

ALI BALARBI

Koncept razvoja zasluuuje danas mozda vise nego ikada, da se jasno odredi i razjasni. U stvari, sve se vise brka, ponekad i namerno, razvoj i evolucionizam. Jer, kada se zemljama koje su nedavno dekolonizovane ili stekle nezavisnost predlaue model razvoja, odreduje im se izvestan broj etapa ili stadijuma kroz koje treba da produ pre nego što postignu puni razvoj.

Te etape su nekada idealisticke — kao što su one koje proističu iz filozofije Ogista Konta ili Hegela, a nekada materijalističke — iz istorijskog materijalizma. Iako su te dve metodologije i teorije razvoja prevaziđene, revidirane ili drugačije tumačene i ponovo formulisane, „mladim“ zemljama još uvek se predlaue niz stadijuma kroz koje treba da produ pre nego što postignu ili možda dosegnu puni razvoj (ovde bi se mogla navesti Rostovljeva teorija „uzletanja“). Tako da još i danas mnoge nacije usvajaju ovaj Rostovljev plan kao konstitutivni element nacionalne povelje spasonosnog razvoja.

I često se čuju politički rukovodioci tih nacija kako usvajaju Rostovljev plan kao svoj, doduše, obogaćen sastojcima iz vlastite riznice kolektivnog nesvesnog, u naporu (ne baš lišenom manipulisanja svojom harizmatskom moći) da metaforično prikažu pojedine faze do kojih su stigli, i koje pripremaju stalno obećavano uzletanje za naredne dve-tri godine.

Ali, uz puk obećanja izobilja ni dečji zmaj, ni čarobni čilim neće uzleteti. Ne bih želeo da potpuno utonem u pesimizam tvrdeći da uzletanja neće biti sve dok nacije u razvoju ne počnu drugačije i nezavisno da razmišljaju o svojim razvojnim problematikama.

Nije mi poznata nijedna od zemalja, koje pogrešno nazivaju zemljama trećeg sveta iako one čine trećinu sveta, da se istinski razvila koristeći tu shemu, u stvari shemu zavisnosti.

Koncept, razvoja, kao neophodan misaoni instrument, mora da se definiše ili stvori na osnovi nove konceptualizacije. A da bi se to

postiglo potrebna je dvostruka kopernikanska revolucija. Jer, današnja naučna produkcija i proizvodnja potrošačkih dobara i tehnološkog znanja nalaze se u glavama i u rukama, pre svega, postindustrijskih, visoko razvijenih ili jednostavno razvijenih zemalja.

Činjenica je da su upravo ta današnja postindustrijska društva početkom XX, pa čak i krajem XIX stoleća, pvela svet stopama neobuzdanog prometejskog rasta. Nema potrebe vraćati se na to i dokazivati. O tome je napisana obimna literatura.

Želeo bih da se zadržim malo na značajnom problemu dekolonizacije koja je dovela do izrazite neravnoteže: najpre na razini nastavljanja razvoja razvijenih nacija, a zatim na razini društava koja su stekla političku nezavisnost. Ovaj značajan zaokret u istoriji nacija istakao je potrebu novih preispitivanja. Reč je o preispitivanju koje treba da obavi kolonizovani: u kojoj meri je naučio da novim pogledom gleda na svog dojučerašnjeg kolonizatora i da ga drugačije shvata, i kolonizator: koliko je promenio način gledanja na svog bivšeg podanika.

Pored toga, neophodno je i preispitivanje samog pojma civilizacije i kulture. Potres izazvan dekolonizacijom odrazio se i na promenu dotada postojećih društvenih, a samim tim i kulturnih odnosa u svetu. Do potpune revolucije nedostajao je samo jedan korak, i čast pripada mladima koji su ga prvi napravili šezdesetih godina kada su, ne osporavajući u celosti postignute uspehe, doveli u pitanje moralne osnove Zapadne civilizacije koja je nastojala da civilizuje „divlji“ svet.

Ali, i to je bio dim bez vatre.

Iz stanja kolonijalne zavisnosti zemlje u razvoju su došle danas u stanje tehnološke zavisnosti. Pokazalo se da nije dovoljno postići političku nezavisnost, nacionalni suverenitet u zemlji čija su prirodna bogastva, nacionalno biće i identitet bili opljačkani i uništeni. Setimo se samo primera Alžira. Trebalo je znati i šta uraditi sa tom nezavisnošću, suverenitetom, da bi se neopozivo postalo gospodar, a ne saučesnik vlastite sudbine. Bivši kolonizator izvukao je korist iz svih materijalnih i moralnih bogatstava ovih nacija, a ostavio im je samo mrvice znanja koja je i stekao zahvaljujući snazi njihovih ruku i duha. Setite se samo odlivanja mozgova u svetu.

Ne bih hteo da tvrdim da je kolonizacija bila samo egoistički poduhvat proširenja suviše tesnog evropskog tržišta, koje je lakomi i proždrljivi kapitalizam, po svaku cenu, hteo da proširi. Isto tako, nisam došao ovde da bih vređao

istoriju i da kažem da je kolonizacija bila pre svega i nadasve civilizatorska misija. Istini za volju, moramo reći da je kolonizacija donela i izvesne blagodeti, od kojih su vredni pomena: ubrzanje procesa proizvodnje i proširenje novog sistema obrazovanja.

Iz toga je usledila nova društvena i kulturna dinamika. Ali, kada se svedu računi, kolonizatori su više imali koristi od prirodnih bogatstava kolonizovanih zemalja no što su ovima pomogli da iskoriste znanja kojima su raspolagali. Jednom rečju, mnogo više su dobili nego što su dali.

I kao što je pisao Žak Berg u „Razvlašćenju sveta”, kolonizacija je izopačila prirodu kulture i dekultivisala samu prirodu kolonizovanih zemalja. Tako da danas, pošto se bivši kolonizator vratio kući, ostavivši koloniste u raspolućenom, neuravnoteženom, rasturenom, bipolarizovanom društvu, treba vratiti pravu prirodu kulturi i ponovo oplemeniti prirodu.

Svakako ste uočili da nisam rekao ništa naročito novo. Čitava ova problematika vam nije strana, i ja sam samo razvijao rasprostranjene ideje kao što su: evolucionizam, kolonizacija, dekolonizacija, ponovna kolonizacija — sve same dobro poznate i već pomalo otrcane pojmove. To sam morao da učinim jer su kulturni problemi zemalja u razvoju, i posebno moje zemlje, duboko ukorenjeni u ovoj problematici. Ne mogu se shvatiti ako se ne povežu sa svojim dubokim uzrocima.

Na početku izlaganja postavio sam suštinsko pitanje: koji razvoj i koja kultura? Verujem da sam odgovorio na prvi deo ovoga pitanja, ako se složimo da razvoj nije čin mimetizma. On nije nužno i neizbežno rezultat evolucionističkog procesa, a još je manje rezultat proizvoljne akcije.

Razvoj jednog društva je, pre svega, razvoj njegovih bitnih, osobenih komponenata. Razvoj je evolutivni čin, svojstven svakom društvu. Ne postoje jedan ili dva modela razvoja, ima više modela razvoja svojstvenih svakoj naciji, jer ne postoji samo jedna i nepromenljiva kultura, zapadnjačka ili druga; kultura ima koliko i zajednica i društvenih grupa. I u okviru jedne jedine nacije razvoj ne može imati samo jedan izraz. Otuda značaj koji se mora pridavati sveukupnom razvoju kao realnoj sintezi više regionalnih razvoja.

Jer, ne može se bez posledica uskratiti razvoj jednoj regiji na račun druge. Takva neravnoteža dovodi u pitanje sveukupan razvoj. Definicija razvoja koju vam predlažem samo je opisna, razvoj treba razlikovati od kulturnog

identiteta, pojma veoma u modi, kojim se kao paravanom zamagljuju pravi problemi. Identitet je samo drvo od kojeg se ne vidi šuma. Očuvanje kulturnog identiteta moguće je samo ukoliko se sve nacije, bilo sa Severa ili sa Juga, svesrdno založe da definišu i ostvare istinski dijalog kultura. U stvari, pravo zemalja u razvoju na industrijalizaciju i na tehnološka znanja ne treba da se podmuklo sprečava upornim pozivanjem na neizbežno vraćanje izvorima i na lažan problem ukorenjavanja u vlastitu kulturu. O kojoj kulturi je reč? O praiskonskoj? Mnoge generacije ovih zemalja u razvoju obrazovane su i vaspitavanje u kolonijalnim školama i kolonijalni učitelji su im ubrizgali seme prezira prema vlastitoj kulturi kao arhaičnoj, folklornoj, primitivnoj, iracionalnoj. Sve su to izrazi kojih se oni koji su pohađali kolonijalne škole još i danas dobro sećaju. Bilo je to pre vredanje kulture nego kartezijska, racionalna kritika koju je kolonijalni gospodar želeo da im usadi. Poznato je da je rezultat toga prezir i dovođenje u pitanje vlastite kulture, kao što sam ukazao na početku svog izlaganja.

Jer, racionalno i racionalnost samo su relativni i etnocentristički pojmovi. A danas se nikako ne postavlja pitanje negiranja zapadnjačke kulture, zbog toga što je etnocentristička, kao što je i nemoguće sahraniti vlastitu kulturu zato što je zaostala i arhaična.

Bilo je poželjno da susret zapadne i domorodačke kulture dovede do novog kulturnog tipa koji bi bio sinteza osobenih izraza domorodačke kulture i spoljnih plodotvornih doprinosa zapadne kulture. Ova sinteza je mogla da se ostvari bez izazivanja potresa ili prinudne akulturacije u Japanu na primer. Međutim, ta sinteza nije imala isti učinak u ostalim zemljama u razvoju.

Kako uspešno ostvariti tu sintezu? Kako ostati čvrsto vezan za rodno tle i stvaralački stremiti ka novim kulturnim vidicima? Skoro da je nemoguće poverovati u uspeh takve sinteze danas kada su čitave generacije, posebno iz razdoblja posle sticanja nezavisnosti, ma kako to izgledalo paradoksalno, vaspitavane da preziru vlastitu kulturu toliko da su je potisnule u kolektivno nesvesno, i da razmetljivo usvajaju zapadnu kulturu, bez sklonosti i sposobnosti da upiju sve njene suštinske oblike i neophodna znanja, što bi im omogućilo da se uklope u međunarodne tokove naučnog, kulturnog i umetničkog stvaralaštva.

Autentičan kulturni razvoj ne znači jalovo vraćanje životvornim izvorima vlastite kulture samo zbog toga što je dala čovečanstvu bilo početke nauke, ili prve deklaracije prava čoveka,

načela razvoja, neka otkrića, itd. Kulturni razvoj je razvoj obrazovanja i naučnog istraživanja, razvoj stvaralaštva, kako naučnog i kulturnol, tako i umetničkog; jednom rečju to je pre svega tehnološki razvoj.

Zemlje u razvoju moraju da prestanu da budu veliki potrošači, često i iznad svojih mogućnosti, i da postanu proizvođači bar osnovnih proizvoda sopstvene potrošnje. A zato je potrebno da učestvuju u tehnološkoj inovaciji. Potrebno je da raspolazu sredstvima koja će im omogućiti da ovladaju tehnologijom, jer se problem ne sastoji u običnom transferu, o razmeni tehnologije za energiju. Potrebno je ovladati i energijom i tehnologijom. A za tako nešto neophodni su drugačiji odnosi u svetu.

Kako je moguće ostvariti novi svetski poredak? Potrebno je da zemlje u razvoju uzmu u ruke vlastitu sudbinu, da razvijaju kulturne potencijale društva razlikujući ekonomski rast od sveukupnog razvoja. Jer, jedna zemlja može ekonomski da napreduje, a da se stvarno ne razvija. Pa, koje su onda to prepreke koje sprečavaju kulturni razvoj?

Pokušao bih na osnovu iskustva Tunisa da odgovorim na ovo pitanje. Posle sticanja nezavisnosti politika kulturnog razvoja u Tunisu prošla je najmanje kroz dve faze. Prva je faza dekolonizacija obrazovanja i kulture. Sprovedene su dve reforme. Prva se sastojala u demokratizaciji obrazovanja, povećanjem broja škola osnovnog i srednjeg obrazovanja, tako da je mreža ovih škola prodrila i u najzabačenija mesta u zemlji i omogućila da se nepismenost među decom školskog uzrasta smanji. Najmanje šezdeset procenata dece školskog uzrasta pohađalo je školu. Istovremeno sa sprovođenjem reforme obrazovanja izvršena je i „tunisifikacija“ obrazovnih programa, posebno u disciplinama kao što su istorija, geografija književnost. Istovremeno, započet je širok program opismenjavanja odraslih, a u zemlji je počela izgradnja mreže kulturnih ustanova: narodnih domova, biblioteka, pokretnih bioskopa, pokretnih biblioteka, itd., da bi kultura postala dostupna narodnim masama. Prešlo se sa elitističke na narodnu kulturu.

To je 1961. godine dovelo do stvaranja Ministarstva kulture sa zadatkom da, pre svega, unapredi i ponovo afirmiše izvornu kulturu nacije, tj. arapsko-muslimansku kulturu, da se brine o očuvanju i vrednovanju kulturne i umetničke baštine pristupajući iskopavanju starina, konzervaciji i restauraciji istorijskih gradova i spomenika, koje su kolonizatori ostavili u ruševinama, kao i sprovođenju kulturne politike

koja vodi računa o životnim potrebama Tunisa u oblasti kulturnog razvoja.

U razdoblju između 1961. i 1969. za vreme prve faze, ovo ministarstvo je pristupilo stvaranju Nacionalnog komiteta za kulturu, koji je obrazovao mrežu regionalnih odbora za kulturu u svim regionalnim centrima u Tunisu. Ovi regionalni odbori za kulturu su, dalje, obrazovali lokalne odbore za kulturu čime je ostvarena horizontalna i vertikalna povezanost.

Konferencije generalnih sekretara ovih regionalnih odbora za kulturu omogućavale su Nacionalnom komitetu za kulturu donošenje programa kulturnih aktivnosti na svim nivoima. Upravo sa ovakvom institucionalnom mrežom i instrumentima za vođenje kulturne akcije u zemlji trebalo je organizovati i umetničko i kulturno stvaralaštvo u raznim oblastima kulture — književnosti, pozorištu, filmu, likovnoj i grafičkoj umetnosti, muzici, igri, narodnoj umetnosti, baletu, itd. Ovo se moglo ostvariti samo posredstvom odgovarajuće politike obrazovanja kadrova — animatora, filmskih stvaralaca, glumaca, tehničara, konzervatora, restauratora. Ali, ova politika obrazovanja je zahtevala dugoročni rad, strogo planiranje potreba u oblasti obrazovanja. Ipak, rezultati su usledili dosta brzo, mladi kadrovi slati su na obrazovanje u inostranstvo, u Francusku i, u manjem stepenu, u ostale evropske zemlje. Istovremeno je predviđeno i stvaranje odgovarajućih struktura koje će primiti buduće kadrove. I tako su stvorene stalne pozorišne trupe, organizacije za proizvodnju i distribuciju filmova, na primer, a pokušalo se i sa jednim originalnim eksperimentom u Tunisu — sa školskim pozorištem.

U gimnazijama su obrazovana školska pozorišta, u okviru sporednih aktivnosti. I malo po malo, ovaj oblik aktivnosti postaje značajna kulturna manifestacija koja se organizuje svake godine, najpre na nivou regiona i regionalnih takmičenja, potom velikih glavnih gradova, a zatim na nacionalnom nivou. Cilj cele akcije bio je, pre svega, obrazovanje učenika, jer njihovim obrazovanjem u oblasti pozorišne umetnosti, sigurno je da se stvara buduća pozorišna publika.

Iskustvo sa školskim pozorištem koje sam vam ukratko prikazao, probudilo je posle desetogodišnje aktivnosti veliko interesovanje za pozorište među omladinom. Pojedini učenici su, posle mature, umesto lekarskog izabrali poziv pozorišnog umetnika, odlazili su u inostranstvo da se školuju i danas se nalaze na čelu pozorišnih trupa koje se ubrajaju u najznačajnije u zemlji. A počelo se od školskog pozorišta 1962. godine.

Ogroman napor uložen u obezbeđivanje opreme i stručnih kadrova za kulturnu akciju bio je osnovni posao u toku prve faze. Krajem te faze uočeni su neki problemi. Najpre na nivou obrazovanja. Postali smo svesni da smo obrazovanje demokratizovali obezbeđujući dostupnost svim društvenim slojevima, ali i da je kvantitet ostvaren na štetu kvaliteta. Školovano je nekoliko hiljada mladih, a nije im obezbeđeno temeljno obrazovanje. Ovo je naročito bilo izraženo na nivou visokog obrazovanja. Prve generacije maturanata išle su na univerzitet, a da za njega nisu bile dovoljno pripremljene.

S druge strane, država nije mogla da zaustavi priliv studenata; trebalo je obezbediti prostorijske, laboratorijske i naročito nastavni kadar. Da bi se ovaj problem lakše rešio upućen je poziv inostranim univerzitetskim nastavnicima, i početkom šezdesetih godina univerzitetski nastavni kadar sačinjavali su pretežno stranci. S druge strane, brz porast broja studenata između 1965—1969. stvorio je mnoge nove zahteve. I sami studenti osećali su nedovoljnost srednjoškolskog obrazovanja.

Na planu kulturne akcije, kadrovi obrazovani u inostranim školama želeli su da im se stave na raspolaganje sredstva potrebna za kulturnu akciju. Želeli su u neku ruku da i u svojoj zemlji nađu ista sredstva koja su im stajala na raspolaganju u inostranstvu. Odsustvo dijaloga između kadrova i administracije uskoro je potpuno izolovalo ove obrazovane kadrove. Povrh svega, zamisli i akcije koje su hteli da šire nisu odgovarale kulturnoj politici države.

Sve se ovo dešavalo, naravno, na štetu stvaralaštva. Tako se, na kraju ove prve faze, zastalo radi razmišljanja, procenjivanja stečenog iskustva. Bile su neodložne reforme kojima bi se otklonili nedostaci i greške prve faze. Posebno je trebalo prići preobražaju kulture Tunisa, jer je uočeno da je sve što je do tada činjeno bilo, u stvari, razvijanje kulture koja je postojala za vreme kolonijalnog razdoblja.

Posle sticanja nezavisnosti odjednom je postalo jasno da je u zemlji izvršena veća akulturacija nego što je postojala za vreme kolonijalnog razdoblja. Stoga su 1970. godine počele da se sprovode ove prve reforme, posle kojih je usledila druga faza, koja je još uvek u toku.

Pre svega je trebalo prilagoditi sistem obrazovanja nacionalnim potrebama za kadrovima. U toku prve faze opredeljivanje za poziv je skoro sasvim stvar ličnog izbora. Studenti su slobodno birali discipline koje će studirati, a sada je država morala preuzeti usmeravanje

prema postojećim potrebama. Državi je bio potreban određen broj lekara, stoga i školuje toliko lekara, ni manje ni više. Ova orijentacija bila je zasnovana na naučnim kriterijumima, pri čemu se vodilo računa i o sposobnostima studenata i o potrebama zemlje za određenom vrstom kadrova.

Zatim, nastavljeno je i ubrzano „tunisifikovanje” obrazovanja i kadrova, posebno nastavnog kadra, koji je trebalo da zameni strane nastavnike.

Treće, pristupilo se arabizaciji obrazovanja, što je predstavljalo poduhvat velikog obima i dugog daha, jer se ne može preko noći izvršiti celokupna arabizacija i cela nastava izvoditi na arapskom jeziku. Stoga je trebalo etapno pristupiti ovom procesu: od osnovnog obrazovanja, i to godinu po godinu.

Sada je upravo u toku arabizacija četvrte i pete godine osnovnog obrazovanja. Učenici koji su završili ovaj ciklus četvorogodišnjeg obrazovanja imali su nastavu samo na arapskom jeziku. U petom razredu osnovnog obrazovanja uči se jedan strani jezik, francuski ili engleski. Nastava istorije, geografije, književnosti bila je u većem stepenu arabizovana nego nastava u prirodnim naukama, jer nije bilo dovoljno odgovarajućih nastavnika.

Četvrta etapa bila je „tunisifikacija” nastavnčkog kadra. Nisu se svi stranci mogli preko noći odstraniti, trebalo je sačiniti plan zamenjivanja nastavnčkog kadra, i tako se svake godine broj stranih nastavnika smanjivao. Godine 1982. biće samo nešto tehničkog osoblja i nešto asistena-stranaca. Svi nastavnici srednjeg i visokog obrazovanja biće Tunizani, školovani u zemlji ili u inostranstvu.

Peta tačka bila je i najznačajnija: afirmacija naučnog istraživanja. Trebalo je naučno-istraživački rad organizovati na temeljitoj osnovi. U tu svrhu je stvoreno samostalno telo — Ministarstvo za visoko obrazovanje i naučno-istraživački rad, sa zadatkom da izvrši reorganizaciju visokog obrazovanja i da naučnom istraživanju obezbedi status i odgovarajući kadar u oblasti fundamentalnih i primenjenih istraživanja.

Pogledajmo sada šta je učinjeno na planu kulturne akcije. Država je postala svesna da ne može sve da radi sama, da finansira infrastrukturu, kulturnu i umetničku proizvodnju, obrazuje kadrove, proizvodi filmove, pozorišne komade, muzičke koncerte, da plaća muzičare, pozorišne kadrove, glumce... Bilo je teško čitav ovaj poduhvat sprovesti na svim fronto-

vima; zbog toga je država preuzela sledeće obaveze: obezbeđivanje prostora i opreme za difuziju kulture, unapređenje umetničke proizvodnje podsticanjem stvaralaštva putem takmičenja, nagrada i obrazovanja kadrova.

Ovo su postale četiri fundamentalne osnove na kojima počiva akcija države u oblasti kulturne akcije, od početka ove druge faze. Država je posebno liberalizovala rad u oblasti kulture. To znači da država više ne stvara pozorišne trupe, muzičke ansamble, već dozvoljava onima koji žele da se bave tim delatnostima da ih osnivaju u okviru udruženja, koja država priznaje, sa statutom, itd. da rade i stvaraju, da planiraju i rade koncepcije svojih projekata da ih realizuju, da budu gospodari svojih preduzeća, uz pomoć države u obliku subvencija, zajmova.

Dakle, došlo je do liberalizacije kulturne proizvodnje. Ali su i krajem ove druge faze još uvek postojali izvesni problemi, problemi i prepreke na koje nailazi kulturni razvoj u Tunisu. Izložiću vam tri suštinske tačke u vezi sa ovim problemima.

Najpre, politika otvaranja prema inostranstvu, koja je sprovedena od početka, imala je za neposrednu posledicu podizanje kulturnog nivoa u zemlji, ali je stvorila i jaz između generacije pre sticanja i posle sticanja nezavisnosti. Zbog toga što se školovala na francuskom jeziku, i u okviru francuske kulture, većina današnje omladine prihvata zapadne poglede i shvatanja. Kadrovi koji su većinom školovani u inostranstvu ili su imali strance za nastavnike, kada se vrate u zemlju suočavaju se sa stvarnošću od koje su bili odvojeni tokom dugog perioda, što stvara neravnotežu u društvu.

Prva prepreka kulturnom razvoju bio je upravo taj jaz između dva tipa obrazovanja, između dva tipa društva u okviru istog društva

Drugo, tunisko društvo, potisnuto i rastrzano tokom kolonijalnog razdoblja, još uvek nije našlo svoju unutarnju ravnotežu. Još uvek u okviru istog društva postoje problemi dvojnosti, društvene podvojenosti, ekonomskog dualizma, kulturnog dualizma.

Treće, suštinsko pitanje, tj. pitanje stvaranja i određivanja vlastitih potreba još nije rešeno. Tehnološki razvoj još uvek zaostaje, mada je znatan napredak ostvaren u toku tri poslednje godine.

Pitanje: Tunis je član Arapske lige i ima svoju regionalnu organizaciju za nauku, obrazovanje i kulturu. Kakvo je mišljenje našeg gosta o stanju te interarapske kulturne saradnje danas?

A. Balarbi: Zahvaljujem vam na pitanju, mada ono spada u međunarodno pravo i međunarodnu saradnju, ali očigledno je da je saradnja jedan od činilaca kulturnog razvoja, jer se ni jedna zemlja ne može razvijati samo svojim sredstvima, potrebna joj je saradnja drugih zemalja. Mislim, sada, na saradnju arapskih država koja je bila predmet UNESCO-vog skupa u Bagdadu. Arapski svet ima sreću, i to mnogo veću nego ostala područja da ima istu kulturu, koja ima jedinstvene istorijske i kulturne osnove, a to je arapsko-muslimanska kultura. Dakle, razmena između arapskih država se vrši u okviru te kulture, to su manifestacije iste kulture. Međutim, iako su kultura, pa i njeni koreni, tj. islamska kultura, arapska kultura, isti, postoje i osobenosti svake arapske države koje iskazuju veoma različito iskustvo svake od njih. Postoji, dakle, u načelu međukomplementarnost raznih arapskih država koja treba da se ostvaruje. Ne bih želeo da trošim reči i da za sve optužujem kolonizaciju tvrdeći da je ona za sve odgovorna, ali se njene posledice i ovde očituju. Kolonizacija je podelila arapski svet, podelila ga na različite regione, anglofonske, frankofonske, iako je osnova njihove strukturalne komponente jedinstvena kultura.

Postoje razlike od jedne arapske države do druge, postoje različita opredeljenja, posebno u oblasti politike i ekonomije. Ekonomska opredeljenja Alžira nisu ista kao opredeljenja Tunisa, kulturna opredeljenja Iraka nisu kao opredeljenja Jordana. Dakle, ta raznolikost predstavlja danas prepreku za istinsku saradnju između arapskih država, mada postoji iskrena želja za saradnjom. Postoji kulturna razmena, postoje programi kulturne saradnje između različitih arapskih država. Ali, politika je podelila arapske države, a kultura mora da sledi politiku. To dovodi do toga da se javljaju razdoblja prekida u kulturnoj saradnji između pojedinih arapskih država koji mogu da traju ponekada i tri, četiri, pet, šest godina. Na primer, problem Zapadne Sahare je zaustavio kulturnu saradnju između Maroka i Alžira, između Maroka i Libije. I druga pitanja i problemi su doveli do prekida saradnje između pojedinih arapskih država, a to je najozbiljnija opasnost na koju nailazi saradnja tako potrebna arapskim državama, jer one treba da se međusobno pomažu i raspoložu sredstvima da to i ostvare. Sve to uslovljava da saradnja ima svoje uzlete i padove, što je prepreka za kontinuitet saradnje. Svaka zemlja se razvija na svoj način i kada se nađu posle četiri, pet godina prekida, valja ponovo definisati potrebe saradnje.

Mislim, dakle, da je to ono najvažnije što treba istaći u prikazivanju i objašnjavanju stanja

kulturne saradnje između pojedinih arapskih država.

Pitanje: Budući da islam predstavlja osnovu kulture Vaše zemlje, u kojoj meri je korišćen kao osnova daljeg kulturnog razvoja i oslobađanja od stranih uticaja?

Odgovor: Zahvaljujem Vam na tom pitanju — koje je po mom mišljenju umesno i ja sam ga pomalo zanemario jer sam i očekivao da će biti postavljeno. Razumljivo, tuniska kultura, kao što sam i rekao, je arapsko muslimanska kultura, dakle islamska. Ali, Tunis je zemlja koja je islamizovana i arabizovana u VII stoleću, početkom VII stoleća. Stvarna islamizacija zemlje je izvršena između VIII i X stoleća. O arabizaciji Tunisa se može govoriti tek od X stoleća. Ali pre arapskog osvajanja, tj. pre nego što su Arapi osvojili Tunis, porobljavali su ga Vizantinci, Rimljani, Feničani, Vandali, a u njemu su poglavito živeli Magrebi, jer tada nije postojao Tunis. Tek sa kolonizacijom nastaje Tunis.

Tada je to bila Ifrikija koja se prostirala na teritoriji današnjeg Tunisa i istočnog Alžira. Ifrikiju su naseljavali Numidani koji su bili Berberi i imali vlastitu kulturu, svoju azbuku, da, imali su čak i azbuku. Berberi su pretrpeli najpre uticaj rimske kulture, a zatim hrišćanstva. Sve do XV stoleća postojala su žarišta hrišćanstva u Magrebu. Mislim da je to bilo samo do XV stoleća.

Ali, otpor Berbera hrišćanstvu i odbrana vlastitog identiteta od Vizantinaca i Rimljana bili su žilaviji nego pod islamom. Berberi su bili plemena, živeli su poglavito u planinama i autonomija im je bila neophodna; oni su zahtevali svoju nezavisnost, a to ni Rimljani ni Vizantinci nisu mogli tolerisati. Arapski osvajači su došli da šire islam i to je završeno tek posle žestokih borbi između Berbera i Arapa.

Fosle islamizacije, kada su bili sigurni da su Berberi primili islam, većina Arapa se povukla, a Berberima su ostavili da upravljaju svojim društvom, tj. prihvatili su autonomiju koju su Berberi zahtevali. Tako da su i Španiju osvojile islamizovane berberske vojskovođe. Tarek Ben Zijad koji je vodio arapske vojske u osvajanje Španije bio je berberskog porekla, islamizovani Berber. Dakle, oni su primili islam, pa su u tome išli i dalje, i u Magrebu su uveli verski običaj — malihitski, islamski običaj koji postoji samo u Magrebu.

Postoje četiri verska običaja: hanibalitski, malihitski, šafiitski i hanifitski. Jedini običaj koji je rasprostranjen u čitavom Magrebu, i u po-

jedinim arapskim zemljama, dok su ostali neznatno rašireni, je malihitski običaj.

To je dakle sinteza izvorne berberske kulture i osvajačke islamske kulture. Socijalna struktura Magreba je ostala skoro netaknuta za vreme svih arapskih dinastija koje su vladale Magrebom i koje više nisu bile arapske, jer je bilo i berberskih dinastija. Almoravidi, Almohadi su berberske dinastije. Oni su sačuvali sopstvenu strukturu. Arapi nisu pokušali da menjaju prvobitnu socijalnu strukturu.

Današnja kultura, i kultura koja je postojala do kolonizacije, je znači sinteza različitih elemenata, jer su posle Arapa došli Španci u IV stoleću. Kada su Španci ponovo osvojili svoju zemlju, izvršili su invaziju Tunisa, pa su zauzeli i grad Tunis. I Španci su ostali jedno vreme u Ifrikiji (današnji Tunis plus deo Alžira).

A zatim su došli Osmanlije u XVII stoleću i ostali sve do kolonizacije, pa i do sticanja nezavisnosti. Poslednji tuniski vladar koji je bio na prestolu do oslobođenja pripadao je dinastiji Huseinida. Huseinidi su Turci. Postojali su bejovi u Tunisu, bilo ih je i u Alžiru. A poslednji bej, koga je predsednik Burgiba svrgnuo sa prestola 1957. u trenutku proglašenja republike, bio je bej iz dinastije Huseinida, čiji su preci pripremili teren za kolonizaciju.

Dakle, da se vratimo na pitanje: islamska kultura se ukorenila u Tunisu kao sinteza berberske, ifrikijske ili magrebske kulture i islamske kulture. I tako se dogodilo, a to je karakteristično i za čitav Magreb uopšte, a posebno za istočni deo Magreba, da je reakcija na islam stvorila kulturu novog tipa. Postoje, na primer, koranske škole koje nemaju ništa zajedničko sa ostalim koranskim školama u čitavom svetu. A upravo su se te škole od samog početka suprotstavljale kolonizaciji. Njih su stvorili Berberi u planinama i pojedinim ravnicama Ifrikije. U gradovima su se nastanili poglavito Arapi, kao što je grad Kajruan, kao grad Fez u Maroku, jer su ta dva grada bili središta učenosti u razdoblju između X i XV stoleća, u doba dekadencije. Posle poraza kod Kordove u Španiji počela je dekadencija pod Hafsidima.

Sve ovo vam govorim da bih vam objasnio kakvu je kulturu Tunis nasledio, šta je sve Tunis nasledio iz razdoblja pre kolonizacije, jer će posle doći do promena. Sve do kolonizacije ta kultura je bila specifična sinteza, različita od islamske kulture kakvu srećemo u Saudijskoj Arabiji ili negde drugde.